

ביאורים

היחס בין ה' לעולם, איננו דומה ליחס שיש בין נגר לשולחן שאותו הוא בנה. בהקדמה לפרק חלק, מלמד אותנו הרמב"ם שהקב"ה הוא סיבת כל מה שקיים, וממנו נמשך הקיום. הוא אינו חיצוני לבריאה כמו שהנגר חיצוני לשולחן, אלא יותר קרוב ליחס שקיים בין ההשגמה לגוף. אמנם, הנשמה לא בראה את הגוף אלא רק מחיה אותו, ואילו הקב"ה גם ברא את ברואיו, וגם מחיה אותם בכל עת. היותו מחיה את הבריאה, אין פירושו שהבריאה חיצונית או מנותקת מהקב"ה אלא להפך, הבריאה היא גילוי של האלוהות.

על זו הדרך, אנו צריכים להסביר את הכרת הקב"ה את הבריאה. הקב"ה מכיר את הבריאה לא מפני שהיא קיימת, אלא מתוך הכרתו את רצונו שבראה, דהיינו מתוך ידיעתו את עצמו (בפילוסופיה זו נקראת הכרה אפריורית, כלומר לפני שהדבר קיים, לעומת הכרה אפוסטריורית שפירושה אחרי או כתוצאה מכך שהדבר קיים). ה' מכיר את עצמו, וכך הוא מכיר את כל העולם. ידיעת ה' לא נובעת מ'קליטה' של המציאות, אלא מעצם מציאות ה' (על פי ההבנה הזו - מהי 'ידיעת ה', יתרץ הרמב"ם את קושיית הידיעה והבחירה, בהל' תשובה סוף פרק ה).

כל מה שתיאר הרמב"ם על עולם הרוח ועל הקשר שבין ה' אל הבריאה הוא רק 'טעימה', מבוא כללי לנושא. התחום הזה, הנקרא בלשון חז"ל 'מעשה מרכבה', לא מיועד להסבר מפורט ברבים, כיוון שהוא עלול להתפרש בצורה שגויה, ולהוביל לבלבולים וטעויות. הנושא הזה מיועד ללימוד ליחיד סגולה, בעלי אינטואיציה רוחנית מפותחת. כאלה שהרב שלהם מלמד אותם רק את העקרונות, והם כבר מבינים דבר מתוך דבר ומשלימים את התמונה בכוחות עצמם. אולם כדי לספק את הידע הבסיסי הנדרש לכל אדם, כדי לקיים את מצוות אהבת ה' ויראתו, ניסח כאן הרמב"ם דברים כלליים השווים לכל נפש.

הרחבות

• שלבים בלימוד התורה

וְדַבְרִים אֵלוֹ - דְּבָרִים עֲמָקִים הֵן עַד לְמָאֵד. אף שיש ערך עצום בלימוד חכמות הנסתר, יש סדר ללימוד התורה. מכיוון ש'תורת הנסתר' עוסקת ברבדים פנימיים ועמוקים יותר בתורה, קודמת לה 'תורת הנגלה' המשמשת כבסיס ללימוד התורה. וכך כתב הרמב"ם: "ואני אומר שאין ראוי לטייל בפרד"ס (תורת הסוד) אלא מי שנתמלא כריסו לחם ובשר, ולחם ובשר הוא לידע האסור והמוותר וכיוצא בהם משאר המצוות" הרמב"ם מונה כמה סיבות להקדמת לימוד הנגלה ודיני המצוות ללימוד הנסתר:

א. לימוד תורת הנגלה מיישב את דעתו של האדם - עיסוק בתורת הסוד מעורר אצל האדם התרגשות רבה שיכולה להביא את האדם לטעויות בלימודו. כדי להינצל מכך יש להקדים לימוד עיוני בהלכה. לימוד זה, לא רק מחדד את השכל ומפתחו, אלא גם משליט את כוח השכל על כוחות הנפש ומווסת את הרגשות באופן הראוי [על פי יד פשוטה, יסודי התורה ד, יג].

ב. חשוב לעסוק בלימוד דיני המצוות, כיוון שהם מדריכים את האדם בדרך הישרה בעולם הזה. חיים על פי דרך זו גם מרוממים את האדם, ועל ידיה הוא זוכה לחיי העולם הבא.

ג. כל אדם יכול ללמוד ולהבין את תורת הנגלה, אבל לא כל אחד יכול להבין את תורת הנסתר [יסודי התורה ד, יג].

• לימוד מעשה מרכבה

אֵין כָּל דַּעַת וְדַעַת רְאוּיָה לְסַבְּלָן. הרמב"ם כאן לא הזכיר את הנבואה כתנאי ללימוד מעשה מרכבה, אולם הר"ן כתב ביחס ללימוד מעשה בראשית ומעשה מרכבה "ואי אפשר שיוודע כי אם בשפע אלוהי נבואי" [דרשות הר"ן, דרוש ראשון]. בהמשך הלימוד הרמב"ם יעסוק בתנאים לנבואה [יסודי התורה ז, א].

ט כָּל הַנְּמַצָּאִין חוּץ מִן הַבּוֹרָא, מְצוּרָה הִרְאִישׁוֹנָה עַד יְתוֹשׁ קֶטֶן שִׁיְהִיָּה בְּטוֹבוֹרָה הָאֶרֶץ - הכל מכח אמתו נמצאו. ולפי שהוא יודע עצמו ומכיר גדלו ותפארתו ואמתו - הוא יודע הכל, ואין דבר נעלם ממנו.

י הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְכִיר אֶמְתוֹ וְיֹדֵעַ אוֹתָהּ כְּמוֹת שֶׁהִיא. וְאֵינּוּ יוֹדֵעַ בְּדַעַה שֶׁהִיא חוּץ מִמֶּנּוּ, כְּמוֹ שֶׁאֵנּוּ יוֹדְעִין, שֶׁאֵין אָנּוּ וְדַעַתְנוּ אֶחָד. אֲבָל הַבּוֹרָא, הוּא וְדַעַתוֹ וְחַיּוֹ אֶחָד מְכֹל צַד וּמְכֹל פְּנֵה; שֶׁאֲלֻמְלִי הָיָה חַי בְּחַיִּים, וְיֹדֵעַ בְּדַעַה - הִיוּ שָׁם אֱלוֹהוֹת הַרְבֵּה: הוּא, וְחַיּוֹ, וְדַעַתוֹ. וְאֵין הַדָּבָר כֵּן, אֲלָא אֶחָד מְכֹל צַד, וּמְכֹל פְּנֵה, וּבְכָל דָּרָךְ יְחוּד.

י נְמַצָּאתָ אוֹמֵר: הוּא הַיּוֹדֵעַ, וְהוּא הַיְדוּעַ, וְהוּא הַדַּעַה עֲצָמָה - הכל אחד. וְדָבָר זֶה אֵין כַּח בְּפֵה לְאִמְרוֹ, וְלֹא בְּאֵזֶן לְשִׁמְעוֹ, וְלֹא בְּלֵב הַאֲדָם לְהִפְרִיז עַל בְּרִיּוֹ. וּלְפִיכָךְ אוֹמְרִין "חַי פְּרַעְיָה" (בראשית טו, טו) וְ"חַי נִפְשֶׁךָ" (שמואל א, א, כו ועוד), וְאֵין אוֹמְרִין "חַי י"י" אֲלָא "חַי יי" (שופטים ח, ט ועוד) - שֶׁאֵין הַבּוֹרָא וְחַיּוֹ שְׁנַיִם, כְּמוֹ חַיֵּי הַגּוֹפּוֹת הַחַיִּים אוֹ כְּחַיֵּי הַמְּלָאכִים.

י לְפִיכָךְ אֵינּוּ מְכִיר הַבּוֹרָאִים וְיֹדְעֵם מַחְמַת הַבּוֹרָאִים, כְּמוֹת שֶׁאֵנּוּ יוֹדְעִין אוֹתָם, אֲלָא מַחְמַת עֲצָמוֹ יְדַעֵם. לְפִיכָךְ, מִפְּנֵי שֶׁהוּא יוֹדֵעַ עֲצָמוֹ - יוֹדֵעַ הַכֹּל, שֶׁהַכֹּל נִסְמָךְ בְּהַיּוֹת לוֹ.

יא דְּבָרִים אֵלוֹ שֶׁאֲמַרְנוּ בְּעֵינֵינוּ זֶה בְּשֵׁנֵי פְּרָקִים אֵלוֹ - כְּמוֹ טֵפֵה מִן הַיָּם הֵן מוֹמָה שֶׁצָּרִיךְ לְבָאֵר בְּעֵינֵינוּ זֶה. וּבְאוֹר כָּל הַעֲקוּרִים שֶׁבְּשֵׁנֵי פְּרָקִים אֵלוֹ, הוּא הַנִּקְרָא 'מַעֲשֵׂה מִרְכָּבָה'.

יב צִוּוּ חֲכָמִים הִרְאִישׁוֹנִים שֶׁלֹּא לְדַרֵּשׁ בְּדְבָרִים אֵלוֹ אֲלָא לְאִישׁ אֶחָד בְּלִבָּד, וְהוּא שִׁיְהִיָּה חָכֵם וּמְבִינׁ מְדַעַתוֹ, וְאַחַר כֵּן מוֹסְרִין לוֹ רְאִשֵׁי הַפְּרָקִים, וּמוֹדִיעִים אוֹתוֹ שֶׁמִּיֶּזֶן מִן הַדָּבָר, וְהוּא מְבִינׁ מְדַעַתוֹ וְיֹדֵעַ סוּף הַדָּבָר וְעִמְקוֹ.

יג וְדְבָרִים אֵלוֹ - דְּבָרִים עֲמָקִים הֵן עַד לְמָאֵד, וְאֵין כָּל דַּעַת וְדַעַת רְאוּיָה לְסַבְּלָן. וְעַלֵּיהֶן אָמַר שְׁלֹמֹה בְּחֻמְתּוֹ דָּרָךְ מִשְׁלֵי: "כְּבִשִׁים לְלַבּוֹשֶׁךָ" (משלי כז, כו). כֵּן אָמְרוּ חֲכָמִים בְּפִרוּשׁ מִשְׁלֵי זֶה: דְּבָרִים שֶׁהֵם כְּבִשׁוֹנוֹ שֶׁלְעוֹלָם יְהִיוּ לְלַבּוֹשֶׁךָ, כְּלוֹמֵר: לֵךְ לְבַדְךָ, וְאַל תְּדַרֵּשׁ אוֹתָם בְּרַבִּים. וְעַלֵּיהֶם אָמַר: "יְהִי לֵךְ לְבַדְךָ, וְאֵין לְזָרִים אֲתָךְ" (שם ה, ה). וְעַלֵּיהֶם אָמַר: "דְּבִשׁ וְחֻלֵּב תַּחַת לְשׁוֹנְךָ" (שיר השירים ד, א); כֵּן פָּרְשׁוּ חֲכָמִים הִרְאִישׁוֹנִים: דְּבָרִים שֶׁהֵם כְּדִבְשׁ וְחֻלֵּב יְהִיוּ תַּחַת לְשׁוֹנְךָ.

בְּטוֹבוֹרָה - שְׁאֲלֻמְלִי - שְׁאֵילוֹ. הוּא הַיּוֹדֵעַ וְהוּא הַיְדוּעַ וְהוּא הַדַּעַה - הכל אצלו אחד, ואילו באדם, המושגים זהים רק כשיש לו ידיעה בפועל, כשמתממשת הידיעה, כגון כשהבין אדם את צורת העץ. אך לפני שלמד, כשעדיין לא יצאה ידיעתו מן הכוח אל הפועל, הוא היודע בכוח, ואותו כוח הוא הדעה, והיודע בכוח הוא צורת העץ (מור"ג א, סח). **חַי פְּרַעְיָה -** לשון שבועה, שנשבע בחייו של פרעה. **חַי יי -** לשון שבועה, ה' חיל, אבל כשמדובר על תיאור פעולת ה', שממנו העולם חי, נאמר במקרא: "וַיִּשְׁבַּע בְּחַי הָעוֹלָם" (דניאל יב, ג; מור"ג א, סט; מור"ג א, עב; לחי העולמים ראה לעיל ביאור א, ה). **מַעֲשֵׂה מִרְכָּבָה -** "המדע האלוהי, והוא הדיבור על כללות המציאות ועל מציאות הבורא ודעתו ותארו וחיוב הנמצאים ממנו, והמלאכים והנפש והשכל הדבק באדם, ומה שאחרי המוות" (פה"מ חגיגה ב, א). **מִרְכָּבָה -** יסודו בתיאור ה' במקרא כרוכב שמים: "רוכב שמים בעזרך" (דברים לג, כו), ו"לרוכב בערבות" (תהילים סח, ה), שמשמעו 'מושל על הכל'. ובתיאור במראה הנבואה בפרק הראשון ביחזקאל נאמר שכיסא הכבוד נישא על ארבע חיות כמרכבה הנישאת על גבי ארבע חיות (מור"ג א, ע ביאור רכב). **מוֹסְרִין לוֹ רְאִשֵׁי הַפְּרָקִים -** ולא יותר מכן, "לפי שיש שם עניינים הנחקקים בנפשות השלמים מבני אדם, וכשמשכירים אותם בלשון וממשלים אותם במשלים [או בסמלים ממבלבלים], פג טעמן ויוצאין מעניינן" (פה"מ חגיגה ב, א). **שְׁמִיץ -** דבר מה, משהו. **כְּבִשׁוֹנוֹ שֶׁלְעוֹלָם -** סודות כבושים ונעלמים. **יְהִיוּ לֵךְ לְבַדְךָ וְכו' -** ההכרה הזו היא אישית (מור"ג ג, יח; ג, מד). **תַּחַת לְשׁוֹנְךָ -** ולא על לשונך, שהדיבור וההתבטאות בהם מצמצמים את העניין בדומה למי שעטוף באבה, שקשה לעתים קרובות לתאר אותה, כיוון שתיאורה מצמצם את עצמת תחושתה.